

Çeviriler:

OSMANLI İMPARATORLUĞU VE SONU

Yazan: BERNARD LEWIS

Çeviren: MİNE YAZICI

Osmanlı İmparatorluğunun son yıllarında birleştirici nitelikteki üç değişik ideoloji, uyruklar arasındaki bağıllığı sağlamak üzere birbirleri ile üstünlük yarışına girdi. Bu ideolojiler, İslamcılık, Osmanlıcılık ve Türkçülük ilkeleri olarak saptanabilir.

İslamiyet, klasik İslam dünyasının hemen hemen tüm ülkelerinde olduğu gibi Osmanlı hanedanının da geleneksel temeli idi. Bu, hâkimiyet, birlik, siyasal ve sosyal dayanışma ilkeleri ile birlikte bağıllığı sağladı. İdare şekli, şeriate dayalı olarak düşünülmüş olup, bunun başı, geçmişin parlak halife ve sultanlarının halefidir ve islam hakimiyetinin halifesi olması nedeniyle İslamiyeti korumak ve sınırlarını genişletmekle görevlidir. Osmanlı Müslümanları, Prusya ve Savua'nın Alman ve İtalyan halklarını birleştirmesindeki rolü görüp, kendilerinin de buna benzer bir rol oynamalarının mümkün olduğunu düşündüklerinde, bunu kendilerine özgü bir biçimde Türklerle ilgili olarak değil de, İslâmiyetle-Osmanlı Türkiyesi önder olmak üzere tüm müslümanları kucaklayan daha büyük bir İslâm birliği ile ilgili olarak gördüler. Bu anlamda imparatorluk, Türklerin, Türk olmayanlar üzerindeki egemenliği olarak değil de, müslümanların, müslüman olmayanlar üzerindeki egemenliği olarak düşünülmüştür. Zira, bütün müslümanlar, dil ve kökene bakılmaksızın nazârî olarak birbirine eşittir. Müslüman İmparatorluğunun görevi, Peygamber'in mirasını korumak, İslâm hukukunu sürdürüp kuvvetlendirmek ve son olarak da bunu bütün insanlara götürmektedir. Gayri müslimler, en azından boyunduruk altına sokulacak, tercihen dinlerinden döndürüleceklerdi. İmparatorluğun ileri gelenlerinin inancını kabul edenler, her türlü eşitliği elde edebildikleri gibi, bütün görevlere de gelebilecek ve hatta en yüksek mevkilere yükselebileceklerdi. Eski dinine bağlı kalmayı tercih edenlerin dinlerini değiştirmemelerine izin verilecek, ancak bu kişilerin İslâm üstünlüğünü tanımaları ve Müslüman egemenliği altına girmeleri gerekecekti.

1919-1922 yılları arasındaki Bağımsızlık savaşı boyunca da Türk kimliğindeki İslâm unsuru çok kuvvetli olup, Kemal taraftarlarının çoğu,

hiç kuşkusuz, kendilerini yabancılara karşı Türkiye uğruna savaşıyor olmaktan çok, Müslüman olmayanlara karşı İslâmiyet uğruna savaşıyor gibi gördüler. Ancak İslâmiyetin, Türkler üzerindeki etkisi, İslâm örgütünün sadakatsizliği karşısında çok zedelenmişti ve bu örgüt çoğu Türk'ün gözünde işgalci kuvvetlerle işbirliği yapmakla suçlanıyordu. Bu durum, Atatürk'ün sonraki Türk devletini laikleştirme görevini büyük ölçüde kolaylaştırmış, İslâm dinini bir örgüt olmaktan çıkartmış ve şeriat, yerini modern yasalara bırakmıştır. Halifelüğün 1924 de kaldırılmasıyla, Türk devleti, bu görevin birlikte getirdiği İslâm dini liderliğini de reddetmiş oldu. Halifelüğün 1924'de kaldırılmasıyla, Türk devleti, bu görevin temsil ettiği İslâm dini liderliğinden resmen vazgeçti. Türk parlamentosunun içinde veya dışında, Türkiye'nin, İslâmiyetin önderliği rolünü elinde tutup tutmaması sorunu üzerinde uzun uzadıya tartışıldı. Hilafetin kaldırılması, İslam İmparatorluğundan vazgeçildiğini apaçık gösteriyordu.

O zamandan beri, Türklerin önemli bir çoğunluğunun, yeniden bu rolü almak istediklerine dair en ufak bir işaret yoktur. Geçen son yıllarda, İslamiyeti yeniden diriltme akımı bir ölçüye kadar Türk iç politikasında söz sahibi olmuşsa da, Türkiye'nin önceki önderlik ve koruyuculuk rolünü almak istediğini gösteren en ufak bir belirtinin olmaması dikkate değer. Aksine Türk ıslahatçıları - hiç şüphesiz hem uygulama, hem de ideolojiyle ilgili yerinde nedenlerden ötürü - İslâm dini liderliğine hakkı olan diğerlerinin gerisinde kalmaktan memnundular.

Osmanlı hanedanı ve devleti beş yüz yıl sürdü. Politik bakımdan başlıca bağımlılık, Osmanlı hanedanına sadakat olup, sâdece Müslüman uyrukların değil, Müslüman olmayan uyruk halkların da dikkate alınacağı bir ölçüdedir. Her ne şekilde olursa olsun, Osmanlılık idealinin Avrupaî anlamdaki kimliği, 19. yüzyıl liberal reformculuğunun bir ürünüdür. Bu, anavatanda yaşayan tüm uyrukların din ve etnik kökenlerine bakılmaksızın onları bir tek ulus içerisinde kucaklayan Osmanlı kimliği ve bağlılığı anlayışıdır.

Böyle bir şey düşünülemezdi. Bu fikir, Osmanlı müslümanları arasında ancak kısıtlı bir destek gördü. İmparatorluğun hristiyan halkları arasında gördüğü destek ise, daha da azdı. İslâmiyetin, imparatorluk yöneticilerine sağladığı geleneksel üstünlük ile birlikte uyruk halklarının, aynı zamanda gelişmekte olan milliyetçiliği ve muhtariyetçiliği, bu liberal anlayışı çürüttü. Sonunda Türklerin kendileri de milliyetçiliği benimsediler. Bu sırada son sultanın muzaffer itilaf devletleri ile işbirliği yaparak başkaldıran Türk milliyetçilerine karşı gelmesindeki rolü, çoğu Türk'ün gözünde saltanatın ve

sonunda hanedanın değerini düşürdü. Arap eyaletlerinin kaybı - Türk hâkimiyeti altında kalmış (müslüman olmalarına rağmen) Türk olmayan yegâne önemli bölgeler - saltanat müessesesini haklı kılan son nedeni de ortadan kaldırmıştı. Osmanlı saltanatı 1923'te, halifelik ise, 1924'te ortadan kaldırıldı. O zamandan beri, Osmanlı hanedanını yeniden kurmak veya hanedana ait arazi ve diğer hakları aramak için hiç bir girişimde bulunulmamıştır.

Rakip ideolojilerin üçüncüsü ve sonuncusu Türkçülüktür. Bu yeni bir kavram olup, ortaya çıkışını büyük ölçüde, Rus imparatorluğunun Türkçe konuşan uyruk halklarından gelen dış tesirlere borçludur. Bunların çoğu, Türkiye'ye, Rus baskısından kaçarak mültecî olarak gelmişlerdir. Bu dış Türkler, Rusya'da militan Pan-İslavcılıkla karşılaştılar ve ona kendi milliyetçilik ideolojileriyle tepki gösterdiler. Bu ideoloji, sadece Türkiye ile ilgili olmayıp - bizzat Türkiye kelimesinin kendisi - ülkelerini bu şekilde tanımlamaya ve adlandırmaya henüz alışık olmayan bir ulusa daha yabancı idi. Başka bir deyişle, bu ideoloji, Türkçülükten çok Pan-Türkçülük (bazen Pan-Turancılık denilir) olup, Doğu Avrupa ve Ege'den Çin denizine kadar Asya'ya yayılan daha geniş Türk halkları topluluğunu içine alıyor ve İran, Afganistan, Çin, üstelik Rus imparatorluğundaki geniş nüfuslu topluluklara kucak açıyordu. Daha geniş olan bu Pan-Türk birliği planında, liderlik rolü, Türk dünyasının politik bağımsızlığını hâlâ koruyan ve yegâne kesimi sayılan Osmanlı ve sonradan da Cumhuriyet Türkiye'sine verildi. Bu rolün de, bir ölçüde, saltanat niteliği taşıyan bir yanı vardı.

Yenilgi, tutsaklık ve işgal yılları, Sultan hükümetinin tutumu, Arap uyrukları ile anlaşmazlık ve Müslüman dünyasının Türkiye'nin kaderine kayıtsızlığı - hepsi, Türklerin kendi ve dünyadaki yerlerini almalarında köklü değişiklikler meydana getirmek üzere birleşti. Osmanlıcılık ölmüş; İslâmcılık ciddî bir şekilde zayıflamıştı. Topluluk ve imparatorluk yerine millet ve memlekete dayalı yeni bir kimlik ve sadakata yol açılmıştı. Değişim ve özellikle milliyetçilik ve vatanseverlik arasındaki ilişki yeni sorular ortaya çıkarttı ve yeni cevapları akla getirdi.

Türklerin tutumlarındaki değişikliğin en belirgin kanıtı, 1923'deki vaziyetten anlaşılabilir. Yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti galipti. Yunanlılar, Anadolu'dan sürülmüş; Osmanlı imparatorluğunu önceden yenmiş olan itilaf kuvvetleri bölünmüş ve kargaşa içerisinde olup, Türklerin toparlanmasına karşı koyacak güçte değildiler. Bir zamanlar Türkiye'nin en tehlikeli düşmanı olan büyük Rus imparatorluğu devrim ve iç savaşla parçalanmış olup, göz dağı vermek bir yana, Türklerin bu durumdan

yararlanmalarına bir fırsat verir gibiydiler. Savaşın sonuçları, Suriye ve Irak'ı büyük ölçüde hayal kırıklığına uğrattı ve kendilerini bu kez de Fransız ve İngiliz idaresi altında buldular ve muzaffer Türk liderinin baştan çıkartıcı sözlerini dinlemeye dahi razıydılar.

Ancak, Mustafa Kemal bunların hiç birisiyle ilgilenmedi. İzmir'in işgalinden sonra 1922'de, daha heyecanlı olan taraftarlarına, kimisinin umduğu gibi Selanik üzerine ilerlemeyeceğini açık olarak belirtti. Onun yerine, Avrupa'daki 1914 öncesi sınırını tanıdığını beyan etti. Muzaffer orduları, Suriye ve Irak'a sürerek Asya'daki kaybedilmiş eyaletleri almak için kıskırtan diğerleri de aynı şekilde düş kırıklığına uğradılar. Osmanlıların Musul üzerindeki haklarından zamanı gelince vazgeçildi ve esasta halkı Türk olan Kıbrıs ve İskenderun üzerindeki haklarını da batı kuvvetleri buralarda kaldığı sürece askıda bıraktılar.

Bütün hepsinden belki de en özendirici olanı, Rus imparatorluğundaki Rus uyruklu Türk halklarının kurtarılması idi. Nitekim çarların düşüşü, sonunda, buna gerçek bir olanak yaratmış gibiydi. Ancak Kemal burada da tahrike kapılmadı. Türkiye Cumhuriyetinin yeni tanınmış sınırları ötesindeki bütün maceraları bir kenara bırakarak halkının ve kendisinin tüm enerjisini zor ve gösterişsiz bir görev olan memleket kalkınmasına verdi. Daha 1921 Aralığındaki bir söylevinde bu noktayı kesin olarak belirtti:

Efendiler! Vatandaşlarımızdan, dindaşlarımızdan, hemşerilerimizden her biri kendi dimağında bir mefkûre-i âliye besleyebilir. Hürdür, muhtardır. Buna kimse karışmaz. Fakat Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin sabit, müsbet, maddi bir siyaseti vardır: O da efendiler... muayyen hudud-u millisi dahilinde hayatını ve istiklalini temin etmeğe matuftur. Türkiye Büyük Millet Meclisi ve hükümeti temsil ettiği millet namına çok mütevizdir ve hayalden tamamen uzak ve tamamen hakikatperesttir...

Efendiler... büyük hayaller peşinden koşan, yapamayacağımız şeyleri yapar gibi görünen sahtekâr insanlardan değiliz. Efendiler: Büyük ve hayalî şeyleri yapmadan yapmış gibi görünmek yüzünden bütün dünyanın husumetini, garazını, kinini bu memleketin ve bu milletin üzerine celbettik. Biz pan-islâmizm yapmadık. Belk yapıyoruz, yapacağız! dedik. Düşmanlar da "yaptırmamak için bir an önce öldürelim!" dediler. Panturanizm yapmadık! "Yaparız, yapıyoruz" dedik, "yapacağız" dedik. Yine "öldürelim" dediler! Bütün dava bundan ibarettir... Biz böyle yapmadığımız ve yapamadığımız mefhumlar üzerinde koşarak düşmanlarımızın adedini ve üzerimize olan taziyatı tezyid etmekten ise haddi tabiîye, haddi meşrua rüçü edelim. Haddimizi bilelim. Binaenaleyh efendiler, biz hayat ve istiklâl isteyen milletiz. Ve yalnız ancak bunun için hayatımızı ibzal ederiz¹.

¹ B. Lewis, Türkiye'nin Doğuşu, s. 350.

1923'deki diğer bir söylevinde, eski usul askerî imparatorluktan vazgeçtiği daha da açıktı:

Arkadaşlar, kılıç ile fütihat yapanlar, sapanla fütihat yapanlara mağlup olmaya ve binnetice terki mevki etmeye mecburdurlar. Nitekim Osmanlı saltanatı da böyle olmuştur... Kılıç kullanan kol yorulur, nihayet kılıcını kınına koyar ve belki kılıç o kında küflenmeye, paslanmaya mahkûm olur. Lakin sapan kullanan kol gün geçtikçe daha ziyade kuvvetlenir ve daha çok kuvvetlendikçe daha çok toprağa mâlik ve sahip olur²...

Osmanlı imparatorluğunun çöküşünün daha dikkate değer özelliklerinden birisi, bu durumlarını farkına varacak ve aralarında tartışacak düzeye gelmeleridir. “İmparatorluğun aksaklığı nedir?” sorusu üzerinde yapılan uzun tartışma, imparatorluğun daha zirvede olduğu Kanunî Sultan Süleyman zamanında başlamıştır. Osmanlıların Avrupa'daki zaferler zincirinin duraklamaya girdiği 17. yüzyıl süresince devam eden bu tartışmaya, 17. yüzyıl sonundan itibaren duraklama devresinin bir dizi yenilgiyle sonuçlanmasıyla daha ısrarlı bir şekilde yeniden başlandı. 1822'de Âkif Efendi adındaki bir Reisülküttab imparatorluğun karşılaşacağı tehlikeler ve bunları yenmenin değişik yollarını gösteren bir nota taslağı çıkarttı.

Müslümanlar üç karardan birini seçmelidirler: Ya, Allah'ın emrine ve Muhammed'in şeriatine bağlı kalarak, mülk ve hayatımıza önem vermeksizin, hâlâ elimizde bulunan eyaletleri sonuna kadar savunmalıyız; ya onları terkedip Anadolu'ya çekilmeliyiz; ya da sonuncu olarak - ki Allah bunu yasaklar - Kırım, Hindistan ve Kazan halklarının örneğini izleyip kölelik menzilesine ineceğiz. Kısacası, söyleyeceğim şuna indirgenebilir: Muhammed'in dini ve Ahmed'in kanunu adına Kutsal Cihad ilan edelim ve topraklarımızdan bir karış bile terketmeyelim³.

Akif'e göre tehlike - hiç kuşkusuz asıl tehlike - Türkiye'nin Müslüman dünyasındaki diğer kesimler gibi, sömürge idaresinin altına girmesiydi. Gördüğü kadarıyla üç seçenek vardı: Birincisi, her ne pahasına olursa olsun, imparatorluğu sürdürmeğe çalışmak, ikincisi, yabancı bir idarenin boyunduruğu altına girmek, üçüncüsü ise Türklerin, Avrupa'ya ilk girmiş oldukları Anadolu'nun bağrına geri çekilmektir. Bunu takip eden bir buçuk asır boyunca Türkler birincisinin altından kalkamadı, ikincisinden sakındı ve sonunda, üçüncüyü başardılar.

Osmanlıların imparatorluktan vazgeçiş, 17 yüzyılda Viyana civarında başlayarak 20. yüzyılda Anadolu yaylalarında sona eren uzun, yavaş ve

² Aynı eser, s. 460.

³ Aynı eser, s. 323.

çetin bir mücadelenin sonucudur. Son evrelerinde bitip tükenmeyen savaşlar silsilesinin içine düşülmüştür: İmparatorluğun Avrupa'da elinde kalan eyaletlerinin çoğunun kaybedildiği Balkan, Kuzey Afrika'daki son ayak basacakları yerlerin bırakıldığı Türk-İtalyan, Kızıldenizin güney ucunda Türk egemenliğini sürdürmek uğruna sayısız Türk askerinin pisipisine hayatını kaybettiği Yemen, uzun ve çetin bir mücadeleden sonra Osmanlı İmparatorluğunun egemenliğindeki ülkeleri fiilen kaybettiği I. Dünya Savaşı ve nihayet Türklerin asırlarca eşini görmediği ilk belli başlı zaferi olan bağımsızlık savaşları; bu sonuncusu, onlara millî bir Türk devleti içerisinde Anadolu'daki geleneksel yaşamlarını yeniden kurmalarını sağlamıştır. Milliyetçilik ve millî devletçilik, başarı, zafer ve yeni bir yaşantının başlangıcı olduğu için imparatorluğun, çoğu Türke bitmez tükenmez yenilgi, geri çekilme ve zahmet çekme anlamına gelmesine şaşmamalıdır.

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan sonra sadece imparatorluktan vazgeçilmemiş, olumlu bir şekilde geriye çekilmiştir. Sadece imparatorluğa ait hanedan ve eyaletlerden değil, fakat aynı zamanda imparatorluğun başkentinden de başkent olarak vazgeçilmişti. Yeni Türk Cumhuriyetinin merkezi, imparatorluğun unutulmaz geleneklerini ve daha yakın geçmişin kokuşmuşluğunu üzerinde taşıyan eski İstanbul şehri değildi; onun yerine, merkez, Anadolu yaylasının rakımı yüksek olan bir tepesindeki Ankara şehrine taşınmıştı. Bu ise, Türklerin anavatanına dayanan millî bir Türk devletinin kosmopolit Osmanlı İmparatorluğunun yerini, aldığını gösteriyordu. İstanbul, bile bile ihmal edilmiş ve yeni başkente yağdırılan zenginliklerden yoksun bırakılmıştı. Önceleri Sovyet Rusyadaki çarlara layık görülen muamelenin aynısı, bir süre için, Türk okullarında okunan tarih kitaplarında düşük Osmanlı hanedanına ve onunla ilgili herşeye de layık görüldü. Mustafa Kemalci Türkiye, Osmanlıların geçmişi ile uzlaşmaya girme imkânını ancak yavaş yavaş bulmaya başlamıştır. Bu durumda da Osmanlılar, Türk hanedanları zincirinin sadece birisi olmak sıfatıyla, Türklere daha eskiden kalan mirasın bir halkası olarak gösterilmiştir.

Türklerin, imparatorlukla ilgili geçmişi inkâr etmeleri, hem bir ideoloji, başka bir deyişle siyaset, hem de bir ruh halidir. Bununla birlikte, onunla ilgili iyi ya da kötü çok şey kalmıştır. Buna bir örnek olarak kaybedilmiş topraklarda görevli olup da, artık anayurda dönmüş bulunan sayıları oldukça kabarık sivil veya askerî bir çok memur gösterilebilir. Nitekim, onların sayesinde Türkiye Cumhuriyeti ilk kuruluş yıllarında, millî birer devlet olarak yeni hayata başlayan diğer bir çok halklara kıyasla çok daha fazla yetişmiş ve tecrübeli idareci kadrosundan yararlanabildi. Bu memurlar,

Türkiye'ye iyi hizmet ettiler ve yeni kurulmuş olan bu cumhuriyetin, ilk yıllardaki bir çok güçlüğün altından sağlam olarak çıkmasını sağladılar.

Osmanlılardan Türklere kalan, en az o kadar önemli başka bir miras da sorumluluk duyma alışkanlığı idi. Yeni kurulmuş bağımsız devletlerin başlıca problemlerinden biri, geçmişten kalan miras olup, aksak gitmiş olan her şeyin sorumluluğunun - çoğu kez haklı olarak - yabancı idare veya müdahalesinin üzerine atılabilmesi idi. Bu, bazen yeni dönemde dirilen sorumsuzluk alışkanlığını doğurdu. Türkler ise, - Mustafa Kemalci Bağımsızlık savaşı boyunca belki kısa bir süre dışında-hiç bir aşamada siyasi hayatlarını yabancı egemenliğine bozdurtmayıp, bunun için sonuna kadar mücadele ettiler. Türkler hep kendi memleketlerinin efendileri olmuşurlar; olayları pratik ve soğukkanlı bir biçimde değerlendirip karar verme ve bu kararların sonuçlarının sorumluluğunu kabullenme alışkanlığını korumuşlardı. Bu, Türklerin-Müslüman dünyasında tek başına-bir çok güçlüğe karşın, işler parlamenter bir demokrasiyi kurup korumalarına yardım etmiş olabilir. Bu, aynı zamanda, Türkiye Cumhuriyeti politikalarının, daha çok dış politikasının gözle görülebilir bir çeşit pratiklik ve gerçekçilik niteliğini gösterebilir-diğer kesimler bundan yoksundur. Bunda ise, imparatorluğun değilse bile, asırlarca süren mutlak bağımsızlığın payı görülebilir.

İmparatorluğun geçmişi ile ilgili daha olumsuz bir sonuç ise, ticaretin, sanayinin ve bunlarla uğraşanların açıkça aşağılanmasıydı. İmparatorlukta, Türklerin aşağı düzeyde olanları çiftçi ve zenaat erbabı, yukarı düzeyde olanları ise iktidar mekanizmasının - sivil, askerî veya dinî-bir parçasıydılar. Sanayi, ticaret ve piyasa büyük ölçüde Türk olmayanlara bırakılmıştı. Ticaretin yoğun olduğu yerlerde ise, bunlar, çoğunluğunu Rum, Ermeni ve Yahudilerin oluşturduğu müslüman dahi olmayan azınlıkların elindeydi. Bu rakip gayri müslim toplulukları arasındaki rekabet ve olaylar, Osmanlı tarihinin büyük ölçüde ihmal edilmiş olan bir bölümünü oluşturur. Cumhuriyet hükümetinde ise, gayri müslim toplulukların sayıları oldukça azaldı ve bunlar, her ne kadar iktisadi bakımdan yakın atalarının yerlerini alacaklarını zannettiler ise de, büyük bir olasılıkla umduklarını bulamayacaklardı. Nitekim onların yerine, bu kez Müslüman Türkler, imparatorlukta daha henüz gelişmemiş bir halde bulunan ticareti, tekniği ve idareyi elinde tutan orta sınıfı meydana getirmek görevini kendileri üstlendiler. Bu güç bir görev olup, imparatorluktan miras kalan sosyal ve kültürel tutumun, bu görevi engellediği ve geciktirdiği hemen hemen hiç kuşkusuzdur.

İmparatorluktan arda kalan daha hassas başka hususlar da vardır. Örneğin önceki uyruk halklarını, kendilerine eş görmelerini, onlara eşit muamele etmelerini güçleştiren kesin tavırda olduğu gibi. Bu tavır artık kalmamıştır. Türkiye Cumhuriyetinin, eski Osmanlı müstemlekesi devletlerle ilişkileri, Yunanistan da olduğu gibi düşmanca da olsa, bir devletin diğer bir devletle olan ilişkilerinin aynıdır. Hatta bu uyruklara bazan sâdece saygı değil, hoşgörü dahi gösterilmiştir.

İmparatorluğun düşüşünden çok sonra devam edegelen belli bir hanedanlık gururu, Türklerin, özellikle dost saymağa yükümlü hissettiklerine karşı, kendi davalarını zorla ileri sürmelerine veya savunmalarına sebep oldu. Bu düşünce tarzı, Türkleri, rakip ve düşmanları karşısında çoğu kez güç bir duruma sokmuş ve Türk davasının dışarıda tanıtılmasına engel olmuştur. Türklerin Birleşmiş Milletler'de yapayalnız kalmasına, bir bakıma propaganda araçlarını ve kamu ilişkilerini önemsememesi neden olmuştur. Hatta şimdi bile, konuşarak ikna etme sanatından çok kibirli bir şekilde susmak, Türklerin en çok beğendikleri ve dolayısıyla besleyegeldikleri bir nitelikleridir. Önemli bir husus da Türklerin diğer imparatorluk sonrası toplumlarından oldukça daha iyi durumda görülmeleridir. Bu da, dünyadaki yeni yerlerini kabullenmelerinden ve kendilerini buna göre ayarlamalarından ileri gelir. Türk devlet adamları ve diplomatları, kendi karar ve eylemlerinin dünya olaylarının gidişini artık değiştirmeyeceği düşüncesiyle umursamazlık etmezler, aksine, kendilerini orta seviyeli bir güç olmaya alıştırmış, görüş ve siyasetlerini de buna göre ayarlamışlardır. İmparatorluğun çöküşü yavaş olup, buna her adım başı karşı konulmuştu. Sonuç ise, açık ve kesindi. Sömürge sahibi imparatorlukların anı parçalanmalarının ve bulanık bir şekilde son bulmalarının aksine, Osmanlı İmparatorluğunun sürüncemede kalan mücadelesi ve kesin bir şekilde son bulmasıyla ilgili bu bir çift nitelik Türklerin yeni rollerine hazırlanmalarına yardım etmiş olabilir.

İmparatorluğun son kuşağından bir Türkün duygularıyla ilgili bir kaç şey, 1934 de Dünya İktisat Konseyi haberlerini bildirmek üzere Londra'ya gelen Falih Rıfki adındaki bir gazetecinin yazılarında görülebilir.

“Hele bugün eğer İngilizce bilseydim, Hyde Park'taki İngiliz dinleyicisine vermek isterdim” dediği söylevinin metni o sıralarda yazdığı Taymıs Kıyıları adlı kitabında bulunur:

Ben de büyük bir imparatorluğun çocuğu idim. Bir ziyafet sofrasının harabesi gibi, biz onun inkıraz günlerine rastladık. Bu saltanatın daha dedelerimiz zamanındaki coğrafyasını, bilmem, gözünüzün önünde canlandırılabilir misiniz? Sizin bugünkü

coğrafyanızı misal alarak başımızdan geçeni anlatayım: Bombay'da döğüşmeye başladık. Karadan vuruşa vuruşa, Londra'ya kadar geldik. Nihayet Glasgow'da son kaleimizi kurduk. Şimdi hudutlarımız Douvre'da bitiyor.

Osmanlı İmparatorluğu 100 yaşında iken, İngiltere 3.000.000. nüfuslu, İskoçya'sız, İrlanda'sız bir küçük memleket, Londra 40.000 nüfuslu bir şehirdi. Avrupaluların Bulgaristan gibi, koyun ve sanayici Flamanlara Hindistan gibi, ham madde satardı.

Bizim İmparatorluğu Fatihler kurduğu için, tasfiye, dastânî oldu. Sizin saltanatı tüccarlar kurduğundan, bir yazıhane tasfiyesi yapıyorsunuz... Biz Tuna'dan nazlı Budin türküsü ile, Afrika'dan Cezayir marşı ile, Arabistan denizlerinden Ey gaziler mersiyesi ile ağlaya ağlaya, Anadolu toprağına hicret ettik. Sizi grafik münhanileri adanıza doğru sürmektedir.

Bir imparatorluğun havası ve ahlakı içinde doğup büyüdüğüm için Londra'nın havasında ve ahlakında, uzaktan uzağı, bir sismograf hassasiyetiyle, inkıraz titreşmelerini seziyorum.

İçinden yenen büyük ağaç, çöküp gitmek için ya bir yıldırım, ya sert bir fırtına bekler⁴.

⁴ Fahih Rifkı, Taymıs Kıyıları, 1934, s. 126-128.

